

Egyszóval a *köpü* nem függhet össze a *gübü*-vel (ezt mondja SCHUCHARDT is, *Nyr* 29, 111), a *köpü* eredetileg vajcsináló és vajtartó faedény lehetett, (amelyben a vaj tovább avasodott — keseredett, mert — analógiák alapján — alkalmasint ilyen állapotban szerették, mint az Alföldön az avas szalonnát, vagy országszerte a savanyú tejet) s így vitetett át a *kútköpü* és *méh-köpü* (régén *fedém*, később idegen szóval *kas* és *kaptár*) megnevezésére, mint a szláv *bodon* (bödöny stb.) a *kútbodon*-ra, *méhbodon*-ra stb.

Tárgyilag tehát semmi nehézséget nem látunk a török *köpüg* („das gefäss in welchem gebuttert wird”) magyar *köpü* származtatásának, ill. kölcsönvételének. A *köpül* ige persze — mint mondtuk — épenúgy, fiatal nyelvünkben, mint a németben a *buttern*, mely a *rüeren*-t (= kavarni) váltotta fel az újfajta köpülő eljárással.

A *köpü* > *köpül* > *köpülő* (< ótörök *köpüg*) olyan alakulásnak látszik, mint a *tiló* > *tilol* > *tiloló* (< ócsuvas *tylyg*), vagy talán *szapú* > *szapul* > *szapuló* (< ócsuvas **sopog*).

Még csak annyit, hogy a *köpecé*, *köpöcé*-t (alakv.: *köpen-ce*, *köperce* = apróbb vályúforma faedény) mi nem a szláv *kopanjićá*-ból származtatnánk, mint HORGER (*MNy* XX, 78), hanem a *köpü*-ből (R.: *köpő*). Bátky Zsigmond.

Törköly.

E szavunk tudvalevőleg a német *torkel* átvétele, tehát legrégében bizonyára a mi nyelvünkben is csak így hangzott. Mai köznyelvi (*törköly*-nek írott, de *törköj*-nek ejtett) alakja négy egymástól független hangváltozás következménye: az első az volt, hogy az eredeti **torkël* alak elülső hangrendű *ë*-jének hátraható hasonító hatása következtében elülső *ö* lépett a hátulsó *o* helyébe; a második az volt, hogy az így keletkezett **törkël* (> *törkëly*, OklSz.) alakban a labiális *ö* előreható labializáló hatása következtében labiális *ö* lépett az illabiális *ë* helyébe; az így keletkezett R. *törköl* alak szóvégi *l*-je aztán, mint annyi más esetben is, palatalizálódott; s az így keletkezett R. *törköly* alak szóvégi *ly* hangja helyébe végül köznyelvünknek egyik kivétel nélküli hangtörvénye alapján csökkentett nyomatékú *j* lépett. Mellékesen megjegyezzük még, hogy a R. *törköl* (> R. *törköly*) alakból nyelvjárásiilag persze *törkö* is fejlődött (l. erről HORGER: Magyar Nyelvjárások, 93. §), a **törkël* (> R.

törkély) alakból pedig ugyanilyen jellegű **törkél* (> R. *törkély*) alak. Az *l* előtt álló utolsó szótagbeli *ë*-nek ezen megnyúlására vö. pl. az ó-francia *bordel* > R. *bordél* (> *bordély*), ném. *kastell* > R. *kastél* (> *kastély*) és ném. *muskatell* > **muskatél* (> *muskotály*) fejlődéseket.

A *törköly* (> *törköi*) szónak mai hangalakja tehát nézetem szerint egészen világos, teljesen érthető. De nem így a *törköly* szó jelentése. Mai köznyelvünkben ugyanis egy bizonyos fajta pálinkát jelent, holott annak a német *torkel* szónak, amelyből e magyar szavunk lett, 'sajtó, prés' a jelentése. Ez pedig elég nagy különbség.

Mai 'bizonyos fajta pálinka' jelentésének keletkezése még könnyen érthető. Ez egyszerűen a jelzős *törköly-pálinka* összetétel rövidülése. Így pedig azért hitták ezt a pálinkát (vö. *barack-pálinka*, *dió-p.*, *szilva-p.* stb.), mert *törköly*-ből készült. A *törköly* szónak régibb, a nép nyelvében még ma is országsszerte közhasználatú jelentése ugyanis: 'bizonyos gyümölcsök vagy magvak (pl. szőlő, alma, lenmag, kendermag) kisajtolt héja, szára, rostja'. De már nem olyan könnyen érthető az, hogy hogyan keletkezett a *törköly* szónak ez a jelentése a kétségkívül eredetibb 'sajtó, prés' jelentésből? — Ennek nézetem szerint a magyar nyelvérzéknek egyik tévedése az oka.

A szőlő levét borkészítés céljából eredetileg úgy gyűjtötték, hogy a szőlőfürtöket zsákba rakták, a tele zsákot kádba tették, s ott aztán egy ember, néha kettő is, meztelen lábbal addig taposta, míg csak a szőlő leve ki nem folyt belőle. De később már bizonyos gépszerű eszközzel is sajtolták, melynek *bor-nyomó* volt a neve. Pl. „A szőlő-gerezdeket a *bor-nyomó* megtöri s úgy lészen bor belőllek“ (NySz. II, 1056). Ezt az eszközt azonban egyszerűen *nyomó*-nak is nevezték; egyik (úgy látszik német eredetű) fajtáját pedig, a régitől való megkülönböztetés céljából, ennek német nevével **torkel*-, majd később *törköly-nyomó*-nak nevezték (NySz.). Ez a *törköly-nyomó* szó tehát olyan jelzős összetétel volt, mint amilyenek pl. *áspis-kígyó*, *bagaria-bőr*, *cet-hal*, *hó-harmat*, *mordály-puska*, *orvos-doktor*, R. *széccél-szék* stb. Miféle *kígyó*? — *áspis-kígyó*; miféle *nyomó*? — *törköly-nyomó*. De mivel ezzel a *törköly-nyomó* nevű eszközzel valamit összenyomtak (szőlőfürtöket, almát stb.), ezért ennek nevét azok, akik nem ismerték az eredetét, könnyen érthető tévedésből nem jelzős, hanem tárgyas összetételnek fogták fel. Vagyis olyannak, mint amilyenek pl. *egér-fogó*, *faltörő*, *kémény-séprő*, *kő-faragó*, *vas-verő* stb. Mivel pedig pl. az

egérfogó egeret fog és a *faltörő* falat tör, ezért az ilyen emberek nyelvérzéke szerint a *törköly-nyomó*-beli *törköly* szó is csak azt jelenthette, amit ez a *nyomó* nyomott, vagyis a szőlőnek (almának stb.-nek) héját, magját, szárát, rostját. A Nádor-kódexben pl. ennek megfelelően már azt olvassuk, hogy: „A pokolba ol nagy szorosság lészen, mint a sajtóba igön megszorétott *szőlő-törköl*“ (NySz.). Csakis így, a nyelvérzéknek ilyen tévedése következtében kaphatta a *törköly* szó ezt az újabb 'bizonyos gyümölcsök vagy magvak kisajtolt héja, szára, rostja' jelentését. Mivel pedig ezzel a jelentéssel nagyon alkalmas volt e különféle eredetű és összetételű anyagok egységes elnevezésére, ezért ez az új jelentése csakhamar országszerte elterjedt. Ezzel párhuzamosan pedig eredeti 'sajtó, prés' jelentésének fokozatosan egyre nagyobb területen el kellett avulnia. Kellett azért, mert kivétel nélküli jelentéstani törvény az, hogy egy többjelentésű szónak az a jelentése, melyet valamely egyjelentésű szóval is kifejezhetünk — okvetetlenül elavul. (L. erről bővebben HORGER: A Nyelvtud. Alapelvei 148. §. és A Magy. Igerag. Tört. 271. §). Egészen természetes, hogy a *törköly* szó 'bizonyos gyümölcsök vagy magvak kisajtolt héja, szára, rostja' jelentésének keletkezése után régebbi 'sajtó, prés' jelentése is, mert ezt a fogalmat az egyjelentésű *sajtó* vagy *prés* szavakkal is ki lehetett fejezni, a fennebbi szabály szerint elavult.

Horger Antal.

Kun nyelvtörédeink gyűjtése.

Török nyelvekkel foglalkozó tudósaink nem nagy kedvet mutatnak az Alföldünkön törédekesen megmaradt kun nyelvemlékek iránt. Senki sem foglalkozott az összegyűjtésükkel, valószínűleg azért, mert a nyelvhasználat torzító hatása csodálatosan elferdítette ezeket az itt-ott még élő nyelvmaradványokat.

Azt hiszem azonban, hogy ez a nyelvtorzulás nem lehet ok arra, hogy egy régi ethnikum tünedező utolsó nyomaival ne törődjünk. Szaktudományi szempontból talán nem is sejtjük még, hogy mi haszna lehet e furcsa régiségek megmentésének. E sorok írója azonban, mint természetbúvár, úgy látja, hogy valamiképpen olyanok ezek, mint a kihalt állatfajok. Ha már nem lesznek, ki tudja mennyire bánni fogjuk, hogy gondatlanul pusztulni hagytuk őket.